

ВСТУП

Сучасна вітчизняна релігійно-філософська думка, поступово очищуючись від атеїстично-марксистської ідеології, відкриває для себе багатий і цілющий світ української християнсько-філософської традиції. Особливо велике зацікавлення викликає період XVII-XVIII ст. або розвою Києво-Могилянської академії, в якій велети українського духу творили, спираючись на автохтонно-автентичну традицію та, запозичивши із західноєвропейського зразка усе найкраще; працювали на благо української філософсько-релігійної думки. Найбільш маловивченим, але достатньо вагомим діячем Києво-Могилянської доби став Стефан Яворський

, творчість якого викликає зацікавлення, насамперед, з цієї причини, що він радикально не відкидав інші думки та позиції а переосмислював їх, вкладаючи в загальну сув'язь своєї концепції. По-друге, широта і глибина його поглядів справді вражає, він є одним із найбільш плідних і ґрунтовних теоретиків цієї доби, бо чого вартує лише його фундаментальний твір «Метафізика». Усе це не могло по-доброму не зворушити моє серце та розум, і я вирішив зайнятися вивченням творчої спадщини Стефана Яворського, головним чином – його метафізики та онтології, які є наріжними каменями концепції його вчення.

Пристаючи до розгляду та окреслення предмету і об'єкту дослідження, слід зауважити, що, згідно з загальнонауковими дефініціями, під предметом дослідження розуміють певне явище, макрофеномен тощо, яке свідомо виокремлюється із навколишнього світу для особливого дослідження. Натомість під об'єктом розуміється частина досліджуваного явища, на якому загострюється особлива увага в межах визначеного предмету для більш ґрунтовного вивчення. Отож, предметом мого дослідження постають філософсько-релігійні погляди (вчення) Стефана Яворського, а об'єктом дослідження – онтологічно-метафізичний аспект (вимір, ракурс) його вчення.

Для приготування і написання даної праці було використано аналітично-синтетичний та аналітично-порівняльний методи:

- аналіз зібраного матеріалу під кутом піднятої проблеми;

- синтез – синтетична відповідь на поставлену проблему-питання;

- порівняння – різні погляди на одну і ту ж саму проблему-питання.

Ретельно і детально висвітлюючи наукову спадщину Стефана Яворського, не можна уникнути запитання: а про кого врешті-решт йде мова? Хто такий і ким він був? Який вплив на культурно-філософську ситуацію в Україні він мав? Тому нам необхідно коротко окреслити основні віхи його життя.

Отож, Семен Іванович Яворський (в монашому постригу – Стефан) народився у 1658 році в містечку Явора (поблизу м. Турки, Львівської області) в сім'ї шляхтича. Початкову освіту здобув в одній із братських шкіл Турківщини, отримавши знання з латинської та грецької мов. Із 1673 року навчається у Києво-Могилянському колегіумі. Під час навчання відзначався неабияким талантом. Це викликало повагу та зацікавлення студентом тодішнього ректора Варлама Ясинського, а згодом митрополита Київського і Галицького. Власне, з його благословення, ставши на бік унії, Стефан Яворський вирушає на поглиблення студій до м. Львова, у Львівський єзуїтський колегіум. Після року студій у Львові продовжує навчатися у школах Любліна, Познані, Вільно. Відвідує курси філософії відомих професорів, таких, як Ян Моравський, Ян Млодзяновський. Саме у Вільно Стефана Яворського за успіхи в науковій сфері призначають керівником так зв. «Конгрегації Пресвятої Богородиці». У тому ж місті приймає монаший постриг під іменем Станіслава, проте невдовзі покидає Вільно, не прийнявши деяких положень вчення католицизму, та повертається у Київ. У 1686 році зрікається унійних поглядів та складає іспити перед професорами Колегіуму на магістра вільних мистецтв, філософії і теології. З 1689 року викладає поетику та риторику у Києво-Могилянській академії. З 1691 по 1693 читає курс філософії під дивною назвою «*Agonium philosophicum*» (філософське змагання). До речі, за обсягом і повнотою цей твір Стефана Яворського є одним із найкращих збережених лекційних курсів професорів Києво-Могилянської академії. Широкою та плідною була діяльність митрополита й на полемічному полі, про що свідчать такі його твори теологічного змісту: «Конкордація Святого писання», «Про Церкву», «Про Святу Трійцю». Проте повний обсяг тексту цих творів не зберігся через малий тираж та зникнення їх через пожежу, яка сталася у Москві під час війни у 1812 р. Незабаром Яворський стає протектором Московської слов'яно-греко-латинської академії, в якій, до речі, реформує навчальну програму на зразок київського колегіуму, підносячи її до рівня західноєвропейських навчальних закладів, і засновує театр при академії. У 1700 році йому уділяють єпископські свячення та призначають митрополитом Рязанським та Муромським. Із 1702 року — екзарх і місцеблюститель всеросійського патріяршого престолу. У 1715 році завершив працю над своїм твором «Камінь віри», який

відзначався антипротестантською скерованістю. Із 1721 року призначений головою Священного Синоду Російської Православної Церкви, хоча через хворобу практично не брав безпосередньої участі в роботі Синоду. Помер у Москві 24 листопада 1722 року, похований під храмом Стрітеня Господнього на території Донського монастиря у Переяславі-Рязанському .

Дана тема є надзвичайно широкою і складною, потребує ретельного і систематичного вивчення не однієї людини, а щонайменше цілого інституту, тому, зважаючи на це, метою мого дослідження є окреслення найважливіших віх творчості даного мислителя. Ця праця скерована на опрацювання такого ряду проблем:

- загальне окреслення Бога;

- доведення існування Бога;

- атрибути Бога;

- взаємовідносини між Богом-Творцем і творінням;

- сутність ангельського світу;

- феномен «чудес»;

- ставлення до Святого Письма, через оригінальне тлумачення і коментар до таких біблійних подій, як-от: час і місце створення світу, місцезнаходження раю, час і місце страшного суду.

З огляду на те, що тексти, які стосуються моєї теми, на які я буду посилатися, –

неопубліковані, але містяться в рукописах у викладача Ігоря Степановича Захари, професора Львівського Національного Університету, вони виносяться в додаток.

Окреслюючи дану працю, я намагався уникнути двох крайнощів, котрі виникають під час вивчення творчої спадщини будь-якого мислителя, а саме: окреслення і висвітлення його творчості через те, що він нічого у свою діяльність і наукові пошуки не привніс, а лише плив за течією, котра була накинута «згори», яка відповідала ситуації часу чи парадигмі, що була тоді пріоритетною. Інша крайність – це ствердження і висвітлення того, що даний мислитель у своїх викладах та праці повністю відкидав існуючі погляди та ідеї і був своєрідним суперноватором, змінюючи та деформуючи при цьому усе, що він побачив чи зіткнувся у творчих своїх пошуках та пориваннях.

У своїй праці я спирався безпосередньо на переклад автентичного тексту Стефана Яворського (виданого і в рукописах), а також на коментарі та тлумачення досвідчених дослідників та науковців з проблем історії і теорії української філософії.

Кожна людська особистість є дитиною свого часу і мала зважати на ті обставини, які були властиві даному часу. У своїй творчій діяльності він був багатограним: блискучий поет, талановитий оратор, організатор та засновник театру в Москві, місцеблюститель патріяршого престолу, єп. Муромський і Казанський, професор Києво-Могилянської академії. Вивчення творчості і філософсько-релігійних пошуків Стефана Яворського у вітчизняній традиції займає, з одного боку, досить великий авторський ряд, а з іншого – онтологічно-метафізична проблематика не була поширеною і достатньо вивченою, що зумовлено об'єктивними на це причинами, а саме: у радянському минулому вивчення і аналіз онтологічно-метафізичної теми був під фактичною забороною у зв'язку з тим, що на той час панувала «єдиноправильна марксистсько-ленінська філософія», до того ж вивчення української минувшини, яка у своїй діяльності не відштовхувалась від матеріялістично-революційних ідей, було, щонайменше, підозрілим.

Даній темі присвячено декілька ґрунтовних праць, а саме: не можна оминати твори Стефана Яворського: (С. Яворський. Філософські твори, т.1, Київ 1992). На превеликий жаль із задуманого трьохтомника вдалось видати один том. У ньому опубліковані українською мовою такі твори: С. Яворський. Вступ до логіки, або, простіше, діалектики / пер. І.С. Захара. Київ 1992; С. Яворський. Змагання перипатетиків / пер. І.С. Захара. Київ 1992;

Що ж до критичної літератури, то не можна не звернути увагу на чи не єдину працю-монографію цілісно присвячену життєвому шляху і творчій спадщині Стефана Яворського: І. С. Захара. *Борьба идей в философской мысли на Украине на рубеже XVII—XVIII вв. (Стефан Яворский)*. Киев 1982. Той же автор академічної філософії XVII—XVIII ст. присвятив окрему працю: І. С. Захара. *Академічна філософія України XVII—I пол. XVIII ст.* Львів 2000, в якій послідовно і ґрунтовно, спираючись на багатющий матеріал рукописних текстів XVII—XVIII ст., прослідкував і детально висвітлив основні риси і положення вчення українських академічних філософів даного періоду. Також не можна не згадати таких вітчизняних метрів-дослідників, що займаються вивченням української філософсько-релігійної школи XVII—XVIII ст., як Валерія Нічик, яка відома своїми працями: «Киево-Могилянська академія і німецька культура» 2001, «Из истории отечественной философии конца XVII начала XVIII вв.» тощо. Не можна оминати увагою і такого авторитетного та шанованого дослідника, як Володимир Литвинов, котрий дуже ретельно і старанно висвітлює філософію і культуру даної епохи, а саме це ми бачимо в його працях: «Ідеї раннього просвітництва в філософській думці України» 1984, «Ренесансний гуманізм в Україні» 2000, а також цьому питанню присвячена авторська фундаментальна праця: «Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии», що вийшла друком у 1982 році, авторами якої були Ярослава Стратій, Володимир Литвинов, Євгенія Андрушко. Насамкінець, не можна проігнорувати той факт, що в мережі Інтернет теж є чимало сайтів, які присвячені даній темі. Найбільш популярний з них є сайт <http://litopys.org.ua>, в якому є чимало праць, головним чином вищезгадані праці В. М. Литвинова, та www.Tspu.Edu.Ua, в якому міститься колосальна за своїм обсягом праця-посібник з історії філософії, сьомий розділ котрої має назву: «Відображення і розвиток ідей Просвітництва Києво-Могилянської академії: друга половина XVII – перша половина XVIII ст.» А на завершення щодо Інтернет-посилань є офіційний сайт Києво-Могилянської академії (www.kma.gov.ua).

ВИСНОВКИ

Ось і наближається до логічного завершення дана праця, яка присвячена вивченню метафізично-онтологічної спадщини митрополита Стефана Яворського. Окресливши основні віхи його вчення, ми не можемо оминати відповіді на головне питання теми дипломної роботи: в чому самобутність метафізичних поглядів Стефана Яворського?

Найперше слід зауважити, що період XVII – XVIII ст., до якого належав митрополит Стефан Яворський, навіть в українській філософії та культурі характеризується поступовим переходом від схоластичного духу філософування до критичної налаштованості у філософії Просвітників, тому що Стефан Яворський у своїх міркуваннях не полишає схоластичний метод, який є одним із виявів самобутності митрополита. Наступним виявом самобутності Стефана Яворського є те, що він, навіть

користуючись працями своїх славетних попередників у філософії, як-от: Платон, Арістотель, Тома Аквінський, Франциск Суарез тощо, не залишається у полоні їхнього вчення а віднаходить і привносить щось нове, до цього незнане, як, наприклад: доведення існування Бога, тобто якщо у Томи Аквінського є п'ять шляхів доведення існування Бога, то у Стефана Яворського – шість. Також не можна не відзначити що за своєю структурою праці Стефана Яворського на відміну від творів схоластів є менш, як це ми бачимо з курсу «Метафізики», насичені усілякими важкими логічними поняттями та категоріями. Зокрема, він використовує у викладенні свого вчення і віршовані поетичні форми, як, наприклад, у своєму панегірику «Арктос» (Велика Ведмедиця) писав таке:

«Наш корабель свій путь трима щодень

У порт щасливо, знайте, він прийде...

Он видно Арктос із планет тих світлий

Він промінь в тінях кине вам розквітлий

Вам щастя, школи Київські, приспіє...»

Або, наприклад, у бароковій формі називається повна назва курсу:

«„Вступ до Логіки, або, простіше, діалектики (мала логіка) Стефана Яворського філософське змагання, що розпочинається на арені православної Києво-Могилянської гімназії руськими атлетами для більшої слави того, котрий, будучи вільний від гріха пілігримом, Єдинородним Сином Отця, вступив на шлях примноження слави найблаженнішої його Матери, яка швидко проходила колись юдейськими узгір'ями”» .

Мабуть, чи не найяскравіше проявилась оригінальність і православність Стефана Яворського, коли він висвітлює проблему взаємовідношення між Творцем і сотворінням.

Стефан Яворський долає антиномічність цієї ситуації так, щоби вона відповідала ортодоксальному вченню Православної Церкви. Тобто, Бог створив Всесвіт, але не є розлитим у ньому, на чому наголошували пантеїсти. Але, водночас, Бог, створивши Всесвіт, не покинув його напризволяще, як стверджували прихильники деїстичного вчення. Тут слід зауважити, що Стефан Яворський схилився в цьому питанні до православного «енергетизму», а саме: що все сотворене творіння підтримується і утримується у своєму бутті за допомогою «божественних енергій».

Велич і глибина наукових пошуків Стефана Яворського була присутня також у ангелології, оскільки, окреслюючи це вчення, він спирався як на Святе Письмо, так і на міркування Псевдодіонісія Аеропагіта, на думки видатних схоластів – Томи Аквінського та Ансельма Кентерберійського і своєрідно доповнював та komponував їх з власним усвідомленням даного питання.

Характерною прикметою самобутності філософських поглядів Стефана Яворського є тематика, що пов'язана із вивченням питання зла. У цьому аспекті Яворський є амбівалентним, а саме: у вивченні питання «зла» він прямо не описує і не визначає його, тобто розуміння зла в нього є амбівалентне, зло неначе міститься в матерії, тут він перегукується з поглядом неоплатоніків, а в інших місцях матерія не є злою і не може бути нею, оскільки вона є необхідною і визначальною складовою будь-якої реально існуючої речі.

Слід сказати, що проблема зла, як філософська проблема, є винятково складною і подекуди суперечливою, оскільки категорію зла можна розглядати в кількох ракурсах, а саме: метафізично-онтологічному, етичному, естетичному, де зло виступає як «потворність» тощо.

Стефан Яворський, визначаючи категорію зла, розглядав його переважно в метафізично-онтологічній площині.

Також під час написання дипломної роботи мене вразила глибина і широта пошуків Стефана Яворського. Він проявив себе не лише як блискучий логік, метафізик, але й як прекрасний дослідник і знавець людської душі – психолог. Без перебільшення в цьому ключі можна сказати і порівняти Стефана Яворського з італійським велетом Леонардо да Вінчі. Не можна оминати того факту, що Стефан Яворський, ґрунтовно осмислюючи і вивчаючи різноманітні як філософські, так і наукові проблеми, будучи з ними достеменно

ознайомлений, залишався у своєму житті відкритою незаангажованою та неупередженою людиною, хоч належав до клирицького стану. Особливо похвальним є те, що в епілозі навчального курсу «Метафізики» він згадує святих українського народу: Володимира і Ольгу, Антонія і Теодосія Печерських, підкреслюючи цим свій український національний дух і звитяжність, хоч це не було властивим у тодішню епоху при написанні наукових філософських праць.

Безперечно, що під час написання праці виникали певні труднощі, оскільки метафізичні побудови Стефана Яворського в час недалекого українського минулого ґрунтовно не досліджувались вітчизняними істориками української філософії з відомих причин. Тому, описуючи у своїй дипломній роботі метафізичні погляди Стефана Яворського, я користувався не виданим поки що курсом «Метафізики», уривки якого є в моєму додатку до дипломної роботи.

Принагідно хочу зауважити, що ця праця мені дуже допомогла осмислити той факт, що: «Метафізика – це законна, найвища потреба людського духа. Смерть метафізики є не лише «смертю Бога», а є теж і смертю духа та «смертю людини» . Ця думка виступає у Стефана Яворського головною, хоча він жив далеко в часі від мислителів сучасності, але зміг побачити крізь віки те, що зараз в середовищі неупереджених послідовних філософів вважається мало чи не основним.

ЗМІСТ

Вступ.....	2
Розділ 1. Онтологічні засади Стефана Яворського.....	8
1.1. Філософські уподобання Стефана Яворського серед схоластів.....	8
1.2. Схоластичний метод.....	15

1.3. Онтологічні принципи.....	19
Розділ 2. Теодіцейне бачення Стефана Яворського.....	27
1.1. Відношення Бога до світу.....	27
1.2. Бог і людина.....	45
1. 2. 1. Провидіння Боже.....	45
1.3. Бог і зло.....	49
Висновки.....	5
2Використана література.....	55
Додатки.....	57